

A Arte Prerromânica na Europa Occidental e Hispania

Historia da Arte

2º Bacharelato.

Jose Luis M.

Introdución ó Arte Prerrománico

– Definición e Fronteiras:

- O termo "Prerrománico" define o período artístico de transición que se estende aproximadamente desde o **século V** (caída do Imperio Romano de Occidente, 476) ata o **século X ou comezos do XI**, momento no que se consolida o primeiro estilo paneuropeo: o Románico.
- Non é un estilo unitario, senón unha "**constelación de estilos**" rexionais e dinásticos (Visigodo, Carolinxio, Asturiano, etc.) que comparten o obxectivo de redescubrir ou reinventar a tradición clásica baixo unha nova cosmovisión cristiá e xermánica.

– Contexto Socio-Político e Cultural:

- **Fragmentación Política:** O colapso das estruturas imperiais romanas dá lugar á formación dos reinos xermánicos (francos, ostrogodos, visigodos). A autoridade céntrase agora en figuras monárquicas locais.
- **Consolidación do Cristianismo:** A Igrexa é a única institución que mantén a continuidade cultural, actuando como transmisora da herdanza romana.
- **Fusión Cultural (*Tria Gens*):** O Prerrománico é o resultado da síntese de tres grandes legados: a **Arte Tardoantiga/Romana** (técnicas construtivas, modelos basilicais), a **Arte Xermánica** (temática zoomorfa, ourivería, *horror vacui*) e as **Influencias Orientais/Bizantinas** (simbolismo, iconostase, cor).

– Estilos Principais a Estudarmos: Enfoque na diversidade xeográfica e cronolóxica.

- Hispania (Visigodo, Asturiano, Mozárabe).
- Europa Central (Carolinxio, Otoniano).

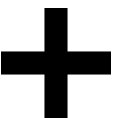
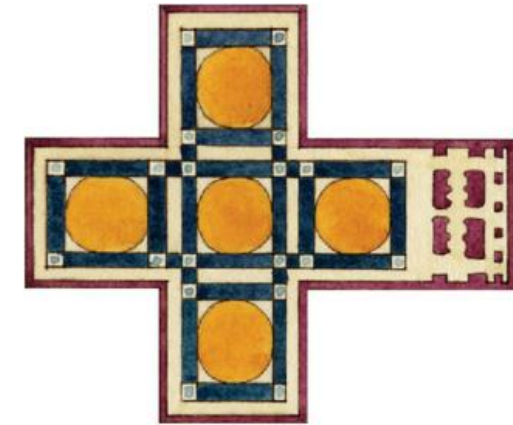

Arte Visigodo – Contexto e función

- **Desenvolvemento Histórico:** O estilo florece no **Reino de Toledo (507–711)**, coa súa capital no centro peninsular, tras a expulsión dos visigodos de Aquitania (Batalla de Vouillé).
- **O Factor Relixioso:**
 - **Conversión de Recaredo (589) no III Concilio de Toledo:** Este feito marca o paso do arrianismo ao catolicismo niceno. A Igrexa convértese no principal axente de poder e produtor cultural.
 - **Función da Arte:** A arte visigoda é fundamentalmente relixiosa e de **lexitimación**. Os edificios (como as igrexas) e os obxectos litúrxicos (como as coroas votivas) proxectan a autoridade real e a cohesión social en torno á nova fe unificada.
- **Figuras Clave:** San Isidoro de Sevilla e San Julián de Toledo, polos seus textos litúrxicos e as *Etimoloxías*, que actúan como fonte de coñecemento e conservación do saber clásico.
- + – **Visuais suxeridos:** Mapa do Reino Visigodo no seu apoxeo, iconografía do III Concilio de Toledo, texto clave de San Isidoro.

Arquitectura visigoda - Características técnicas

- **Materiais e Muros:** Uso de **sillarexo** e **perpiaño** (*opus quadratum*) en zonas de carga (como esquinas e reforzos), con muros xeralmente de mampostería. Predominio da solidez sobre a monumentalidade.
- **Cubertas e Plantas:**
 - Emprego xeneralizado da **bóveda de canón** (non moi elevada), indicando unha preocupación estrutural pola incombustibilidade.
 - Plantas variadas: **basilical** (tres naves), e especialmente de **cruz grega inscrita en rectángulo** (ex. San Pedro de la Nave), favorecendo espazos centralizados para o culto.
- **Elementos Singulares (Hispania):**
 - **Ábsida Cadrada:** Característica distintiva en Hispania (fronte ás absidas semicirculares romanas), que anticipa a tradición medieval ibérica.
 - **Arco de Ferradura Visigodo:** Elemento crucial. É un arco **non peraltado** e **non excede os 2/3 do radio**. Diferénciase claramente do arco califal/islámico por carecer de *alfiz* (marco) e ter o arranque na liña de imposta (clave non rebaixada).
 - **Cimacio (*Imposta Block*):** Peza troncopiramidal colocada sobre o capitel. Cumpre unha función técnica (incrementar a superficie de apoio) e decorativa (relevos xeométricos ou vexetais).
- **Visuals suxeridos:** Esquema comparativo do arco visigodo vs. califal, debuxo dunha planta de cruz grega, detalle dun cimacio tallado.

Arquitectura Visigoda – Exemplos notables

- **San Juan de Baños (Palencia, 661):** Templo de **planta basilical** con tres naves e tres ábsidas cuadradas. Destaca pola súa inscrición fundacional (do rei Recesvinto) e pola súa clara vocación de **arte funcional e auster**a.
- **San Pedro de la Nave (Zamora):** Exemplo paradigmático da **planta de cruz grega inscrita**. Destaca o seu transepto e a división do espazo mediante pilares complexos (non só columnas). As súas bóvedas e a concepción espacial son de grande interese técnico.
- **Santa Comba de Bande (Ourense):** De **cruz grega libre**, máis orientalizante. Mostra unha evolución cara a formas máis centralizadas e cúbicas. A súa cuberta e o uso de spolia na súa construción reflicten a complexidade da técnica construtiva da época.
- **Quintanilla de las Viñas (Burgos):** Restos do transepto e a cabeceira. Famosa pola súa **escultura exterior** (friso) con iconografía vexetal, zoomorfa (pavos reais) e cristiá (sol e lúa), cunha forte influencia bizantina.

Escultura e ourivería visigoda

- **Escultura Arquitectónica:** Concentrada principalmente en frisos e decoración de capiteis/cimacios.
 - **Estilo:** Predominio do **relevo plano** e a **técnica do biselado** (*beveled style*), que xera un forte contraste de luz e sombra sen profundidade.
 - **Temática:** Forte **horror vacui** (medo ao baleiro), con motivos **xeométricos**, **vexetais** (racimos de uvas, follas de vide) e **zoomorfos** (aves afrontadas, animais fantásticos). A figura humana é escasa e torpe.
- **Ourivería (Arte Rexia por Excelencia):** A arte visigoda atopa o seu cumio na **toreutica** (metalurxia).
 - **Técnica do Cloisonné:** Emprego de pedras preciosas (zefiros, granates) incrustadas en celas de ouro. Expresión máxima do gusto xermánico polo brillo e a cor.
 - **Tesouros Reais:** **Tesouro de Guarrazar** (Toledo) e **Tesouro de Torredonjimeno**. As **Coroas Votivas** (especialmente a de Recesvinto), que non se usaban na cabeza senón que se colgaban sobre o altar como ofrenda, simbolizan a submisión do poder real ao poder divino.
- **Visuais suxeridos:** Detalle dun relevo biselado de San Pedro de la Nave, fotografía da Coroa de Recesvinto.

Arte Carolinxio –Contexto e influencias

– Carlomagno e a *Renovatio Imperii*:

- O período (finais do s. VIII e s. IX) comeza coa coroación de Carlomagno como Emperador do Sacro Imperio Romano (800). O obxectivo é a **restauración do ideal imperial romano** (*Translatio Imperii*).
- **Renacemento Carolinxio**: Non é un renacemento en sentido estrito, senón unha **normalización cultural**. Búscase unificar a lei, a liturxia e a escritura (Minúscula Carolinxia).

– A Escola Palatina: Con Alcuino de York á cabeza, a corte de Aquisgrán convértese no principal centro de produción intelectual e artística.

– Influencias Directas:

- **Roma Clásica**: Especialmente na arquitectura (basílicas, columnas romanas).
- **Bizancio**: Na iconografía, o uso do mosaico e na concepción da figura imperial (o emperador como *Christus Domini*).
- **Paleocristianismo e Rávena**: Toma modelos da arquitectura de Rávena (San Vitale) e das basílicas paleocristiás.

Arquitectura Carolinxia - Características e exemplos.

- **Tipoloxía Centralizada vs. Basilical:** Convivencia de modelos.
 - **Centralizada:** Exemplificada na **Capela Palatina de Aquisgrán** (790-805), obra do arquitecto Odo de Metz. É unha clara referencia á Basílica de San Vitale de Rávena, pero cunha articulación espacial máis robusta e un coro monumental. Servía como capela imperial e mausoleo.
 - **Basilical:** Segue o esquema de basílica de tres naves con transepto e presbiterio.
- **O Westwerk (Corpo Occidental):** Elemento arquitectónico definitorio.
 - **Función:** Fachada monumental con torres laterais e unha gran tribuna (piso superior) que albergaba o trono do Emperador, actuando como espazo de representación do poder político e sacro.
 - **Simbolismo:** Era o lugar onde o emperador se presentaba como mediador entre o divino e o terreal.
- **O Plano de Saint Gall (c. 820):** Un plano *ideal* de mosteiro que ilustra a ambición de Carlomagno de normalizar a vida monástica segundo a **Regra de San Bieito**. Aínda que nunca se construíu, é un documento fundamental para entender a arquitectura monástica medieval.
- **Outros Exemplos:** O **Mosteiro de Lorsch** (porta de arco de medio punto e pilastras clásicas), que reflicte a recuperación formal do clasicismo romano.

Artes figurativas Carolinxias

(Miniaturas)

- **Miniaturas – O Tesouro Visual:** As artes figurativas céntranse case exclusivamente na **iluminación de manuscritos** (Evanxeos e Salterios), xa que a escultura monumental está practicamente ausente.
- **Estilos e Escolas Clave:**
 - **Escola de Tours:** Caracterizada pola súa **monumentalidade** e o seu apego aos modelos bizantinos e tardoantigos. Figuras estáticas e solemnes.
 - **Escola de Reims:** Revolucionaria. Introduce o **volume, o movemento e a perspectiva atmosférica**. As figuras son dinámicas e expresivas (nerviosas). Exemplo: O *Salterio de Utrecht* (debuxos a pluma cheos de vida e movemento).
- **Escultura en Marfil e Metal:**
 - Recuperación da **talla de marfil** para cubertas de códices e dípticos.
 - **Estatuaria Ecuestre:** Carlomagno representado ao modo do *Marco Aurelio* romano, reafirmando a súa conexión coa tradición imperial

Arte Asturiano –Contexto e fases.

- **O Reino de Asturias (s. VIII–X):** O único núcleo cristián independente tras a invasión islámica (711), que se autoproclama herdeiro directo do Reino Visigodo de Toledo.
- **Obxectivo:** A **lexitimación dinástica** e a **continuidade hispana** (visigoda) fronte ao invasor. A arte convértese nun instrumento de propaganda e identidade.
- **Fases Cronolóxicas e Estilísticas:**
 - **Afonso II (c. 791–842) - Prerramirense:** Primeira consolidación. Exemplo: San Julián de los Prados (Santullano). Moi influenciado polo mundo visigodo.
 - **Ramiro I (842–850) - Ramirense:** A época de maior esplendor artístico. O estilo é máis puro e arcaizante, con audaces solucións estruturais. Exemplos: Naranco, Lillo.
 - **Afonso III (s. X) - Post-Ramirense:** Etapa de transición, con influencia mozárabe (uso do arco de ferradura). Exemplo: San Salvador de Valdediós.

Arquitectura Asturiana - Características técnicas.

- **O Abovedamento Xeneralizado:** A característica máis avanzada. Utilízase a **bóveda de canón** de forma sistemática en todas as naves, garantindo a incombustibilidade (un luxo técnico non visto noutros estilos contemporáneos).
- **Sistema de Reforzo:**
 - **Arcos Faxóns (*fajones*):** Colocados de forma transversal baixo a bóveda para descargar e contrarrestar o pulo, creando un ritmo visual na cuberta.
 - **Contrafortes Exteriores:** Empregados para soportar o peso das bóvedas, unha técnica que será fundamental no Románico.
- **Elementos Estruturais:**
 - **Arcos Peraltados:** Arcos de medio punto coa liña de imposta elevada.
 - **Capiteis Cilíndricos e Sogueado:** Uso de **columnas e capiteis de fuste cilíndrico**, a miúdo decorados con **sogueado** (motivo de corda entrelazada), que remiten á orixe celta/primitiva e á ourivería visigoda.
- **Estrutura Tripartita:** Moitas igrexas presentan unha estrutura de **tres niveis** no alzado: arquerías inferiores, tribunas (ás veces) e cámara superior.

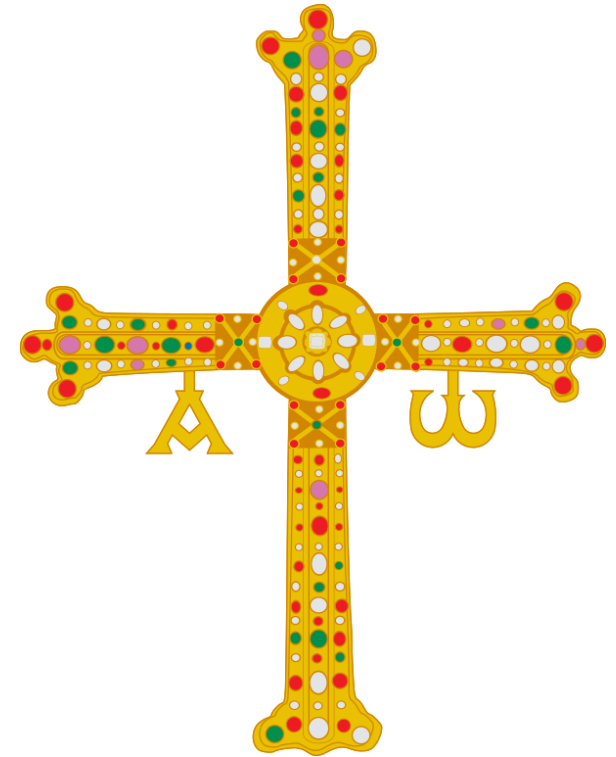

Exemplos Arquitectónicos Asturianos

- **Santa María del Naranco (Oviedo, c. 848):**
 - **Función Orixinal:** Non era unha igrexa, senón unha **aula palatina** (salón de banquetes e audiencias) do complexo de Ramiro I.
 - **Estrutura:** Dous pisos. Destacan as súas **tribunas abertas** nos extremos (miradoiros) e o uso visible dos contrafortes externos. A súa bóveda de canón reforzada é un prodixio de enxeñaría.
- **San Miguel de Lillo (Oviedo, c. 848):** Igrexa de Ramiro I. Orixinalmente unha basílica de tres naves.
 - **Relevos Bizantinos:** Conserva relevantes **relevos de inspiración bizantina** (figuras de diáconos, símbolos eucarísticos) nas xambas das portas e ventás, de gran calidade técnica.
- **Santa Cristina de Lena (Pola de Lena):** Pequena igrexa de cruz grega.
 - **Iconostase Bizantina:** Famosa pola súa **tripla arquería** que separaba o presbiterio dos fieis, actuando como iconostase (pantalla litúrxica), reminiscencia oriental do rito.

Artes figurativas Asturianas

- **Pintura Mural:** A maior manifestación figurativa.
 - **San Julián de los Prados (Santullano, Oviedo):** Posúe o ciclo pictórico máis extenso e mellor conservado do Prerrománico europeo. Temas litúrxicos e escenas arquitectónicas simuladas (falsas ventás e edificios).
 - **Estilo:** Figurativismo esquemático, cor plana, forte liña de contorno, pero cunha clara intención didáctica e ornamental.
- **Escultura:** Principalmente ligada á arquitectura (capiteis, impostas, medallóns).
 - **Medallóns:** Roldas circulares nas fachadas (Naranco) con motivos figurativos ou xeométricos sogueados.
- **Ourivería – O Tesouro da Monarquía:** Os obxectos máis prestixiosos.
 - **Cruz da Vitoria (908):** Doadada por Afonso III. **Cruz Latina decorada con cloisonné**, incrustación de pedras e esmaltes. Símbolo do Reino de Asturias e da Reconquista.
 - **Arca Santa de Oviedo:** Contén as reliquias máis prezadas, reforzando a capital como un importante centro de peregrinación.

Arte Mozárabe -Contexto e sincretismo

- **Mozárabes (Mozárabes):** Cristiáns que vivían baixo o dominio islámico en Al-Andalus. Mantiveron a súa relixión pero adoptaron as costumes e a cultura árabe.
- **Migración e Repoboación:** No s. IX e X, moitas comunidades mozárabes migran cara ao norte (reinos de León, Castela e Aragón) para repoboar as terras fronteirizas.
- **Sincretismo Cultural:** O Arte Mozárabe é a arte da **fusión**. Levan a arquitectura e a arte cristiá-visigoda, pero mesturada con:
 - Elementos ornamentais andalusís (arcos, *alfiz*).
 - Influencias norteafricanas.
 - Unha arte da miniatura moi particular.
- **Visuals suxeridos:** Mapa de Al-Andalus e as rutas de repoboación, esquema de influencias culturais.

Arquitectura Mozárabe - Características e exemplos

- **Igrexas Pequenas e Rurais:** Xeralmente de tamaño modesto, adaptadas ás necesidades das pequenas comunidades de repoboadores.
- **Abovedamento e Arco de Ferradura Califal:**
 - o Uso de **bóvedas de crucería** (pequenas e rudimentarias) ou **bóvedas nervadas** que prefiguran o gótico (ex. San Miguel de Escalada).
 - o **Arco de Ferradura Califal:** Clave da súa estética. **Excede os 2/3 do radio** e está **enmarcado polo alfiz** (marco rectangular), un elemento distintivo da arquitectura islámica. O uso é puramente estético e ornamental.
- **Exemplos Notables:**
 - o **San Miguel de la Escalada (León):** A obra mestra, consagrada en 913. Destaca o seu **pórtico con arcos de ferradura sobre columnas con capiteis corintios**, creando un espazo de transición entre a igrexa e o exterior.
 - o **Mosteiro de San Salvador de Celanova (Ourense):** Posúe a **Capela de San Miguel** (pequena, de cruz grega, con arcos de ferradura), un claro exemplo de arquitectura de repoboación.
 - o **San Baudelio de Berlanga (Soria):** Unha igrexa cunha estrutura interior sorprendente, cunha **columna central** que serve de eixe a unhas bóvedas de palmeira, e as súas famosas pinturas murais.

Miniaturas Mozárabes - Os Beatos.

- **O Beato – Un Xénero Propio:** O centro da arte mozárabe está na **iluminación de códices**, especificamente nos **Comentarios ao Apocalipse de Beato de Liébana** (s. VIII).
- **Función Escatolóxica e Profética:** Os *Beatos* tiñan unha función de **consolo e esperanza** para os cristiáns fronte á ameaza islámica. A súa iconografía é profética e apocalíptica.
- **Estilo Antinaturalista e Expresionista:**
 - o **Cor Plana e Brillante:** Uso de cores intensas e puras, sen degradación nin *sfumato*.
 - o **Deseño Lineal:** A liña de contorno negra é dominante, illando as figuras e dándolles forza expresiva.
 - o **Horror Vacui e Fantasía:** Figuras fantásticas, monstros, e unha sensación de *horror vacui* na composición, típica da arte xermánica e oriental.
- **Visuals suxeridos:** Páxina do *Beato de Gerona* ou do *Beato de El Escorial* con representacións dos anxos ou a Besta.

Conclusión -Legado do Arte Prerrománico

- **Fundación Tipolóxica do Románico:**
 - A introdución e desenvolvemento da **bóveda de pedra** (Asturiano, Carolinxio) rompe coa tradición de cubertas de madeira, sendo a precondition técnica esencial para a monumentalidade románica.
 - A reintrodución do **transepto** e as **cabeceiras escalonadas** (Visigodo, Carolinxio) define a planta da igrexa de peregrinación románica.
- **Transmisión de Técnicas e Iconografía:**
 - A ourivería e as miniaturas manteñen vivo o coñecemento das artes suntuarias e a iconografía cristiá durante a Alta Idade Media.
- **Identidade Rexional e Síntese Cultural:**
 - O Prerrománico non é só un período de transición, senón de **creación de identidades rexionais** (Asturias, Baviera, Lombardía), que serán os alicerces do mosaico cultural europeo posterior.
- **O Prerrománico como Clave:** É a ponte indispensable entre a caída do mundo antigo e a madurez da Arte Medieval (Románico). Sen a súa audacia estrutural e a súa síntese cultural, o Románico non sería posible.
- **Visuals suxeridos:** Esquema que mostre a evolución dunha planta prerrománica a unha románica, ou a portada da Capela Palatina xunto a unha igrexa románica temperá.

